

*Мануїлова К. В.,**кандидат юридичних наук,**доцент кафедри міжнародного права та міжнародних відносин
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ПОНЯТТЯ ТА ХАРАКТЕРИСТИКИ ДЖЕРЕЛА ПІДВИЩЕНОЇ НЕБЕЗПЕКИ

Анотація. У статті наводиться аналіз існуючих у цивілістичній науці точок зору щодо інтерпретації природи джерела підвищеної небезпеки. Зазначається, що в науці цивільного права відсутнє єдине розуміння джерела підвищеної небезпеки, що слід розглядати під цим джерелом – предмет або діяльність, а також пояснення того, чим викликана більш суворі відповідальність власника такого джерела за заподіяну їм шкоду. Теоретична невирішеність цих проблем породжує певні труднощі в процесі правозастосування відповідних норм. Визначені найбільш характерні ознаки джерела підвищеної небезпеки, ними є: а) неможливість повного контролю зі сторони людини; б) наявність шкідливих властивостей; в) велика ймовірність завдання шкоди.

Ключові слова: джерело підвищеної небезпеки, шкода, цивільно-правова відповідальність, власник джерела підвищеної небезпеки.

Постановка проблеми. Питання джерел підвищеної небезпеки неодноразово ставали предметом наукових досліджень. Проте в науці цивільного права відсутнє єдине розуміння джерела підвищеної небезпеки, що слід розглядати під цим джерелом: предмет або діяльність, а також пояснення того, чим викликана більш суворі відповідальність власника такого джерела за заподіяну їм шкоду. Теоретична невирішеність цих проблем породжує певні труднощі в процесі правозастосування відповідних норм.

Розгляду проблематики джерел підвищеної небезпеки приділили свою увагу ціла плеяда відомих цивілістів, серед яких М.М. Агарков, Б.С. Антімонов, В.Г. Вердніков, О.С. Іоффе, О.А. Красавчиков, А.П. Сергєєв, І.І. Серебровський, А.А. Собчак, Є.А. Флейшиц, Б.Б. Черепахін, К.К. Яічков та інші. Однак плюралізм представлених думок настільки великий, що вимагає окремого критичного їх розгляду. Отже, проаналізуємо сильні та слабкі сторони кожної з точок зору з тим, щоб спробувати дати власне розуміння джерела підвищеної небезпеки.

Мета статті – розглянути існуючі підходи до розуміння джерела підвищеної небезпеки та висвітлити його основні атрибути.

Виклад основного матеріалу дослідження. Положення цивільного законодавства України про сутність джерела підвищеної небезпеки більш ніж лаконічні. Стаття 1187 Цивільного кодексу України розуміє під джерелом підвищеної небезпеки діяльність, пов'язану з використанням, зберіганням або утриманням транспортних засобів, механізмів та обладнання, використанням, зберіганням хімічних, радіоактивних, вибухо- і вогнєнебезпечних та інших речовин, утриманням диких звірів, службових собак та собак бійцівських порід тощо, що створює підвищену небезпеку для особи, яка цю діяльність здійснює, та інших осіб.

Як вбачається, український законодавець зробив спробу дотримуватися найбільш поширеної в науці цивільного права думки, згідно з якою джерело підвищеної небезпеки є певного

роду діяльність, що створює підвищену небезпеку для оточуючих. Ця концепція відома як концепція «діяльності», що знайшла своє відображення в роботах таких відомих вчених, як М.М. Агарков, В.І. Серебровський, О.С. Іоффе, В.Г. Вердніков та інші. Так, зокрема, М.М. Агарков писав: «Джерелом підвищеної небезпеки є не річ, а певна діяльність з використання відповідних речей» [6, с. 339]. З точки зору В.Г. Верднікова, таким джерелом є певні види людської діяльності [3, с. 398].

На думку О.С. Іоффе, джерелом підвищеної небезпеки є певного роду діяльність [8, с. 178]. Разом з тим О.С. Іоффе дещо не послідовний у своїх висловлюваннях щодо тлумачення сутності джерела підвищеної небезпеки: часом автор пов'язує підвищену небезпеку не стільки з самою діяльністю, скільки з тими чи іншими об'єктами майнових прав. Автор, зокрема, зазначає: «Підвищена небезпека таких об'єктів, як дикі тварини, отрути або горючі матеріали, очевидна та особливого пояснення не потребує» [5, с. 179–180]. На наш погляд, такий відступ автора від концепції «діяльність» не є випадковим та показує первинність об'єкта по відношенню до діяльності.

На думку Б.С. Антімонова, джерело підвищеної небезпеки – це «завжди дія або система дій, тобто діяльність, але ніколи не «річ» і не відсутність дії, діяльності, не бездіяльність» [1, с. 100]. Вчений зазначає: «Для визнання діяльності джерелом підвищеної небезпеки не має значення характер діяльності: виробничий, господарський, науково-дослідницький або адміністративно-управлінський» [1, с. 101]. Разом із тим Б.С. Антімонов прийшов до висновку, що поняття «джерело підвищеної небезпеки» має умовний юридичний сенс, і радянське цивільне право «зовсім не має потреби» в такому терміні, як «джерело підвищеної небезпеки», оскільки він є заплутаним та незрозумілим.

Ці висловлювання, на наш погляд, піддалося згодом справедливій критиці в роботах О.С. Іоффе [7, с. 185–186], Б.Б. Черепахіна та інших представників цивілістичної науки. Зокрема, О.А. Красавчиков вказував, що Б.С. Антімонов закликає відмовитися не тільки від терміну «джерело підвищеної небезпеки», а й від самої цивільно-правової категорії, що позначається цим терміном [9, с. 8–12].

У визначенні поняття «джерело підвищеної небезпеки» Б.С. Антімонов виходить з положення, що для розглянутого роду діяльності характерним є те, що наступ зловмисних результатів визначається, як правило, не виною, а самим родом діяльності. Проте аналіз судової практики з дослідження матеріалів подій на автомобільному, повітряному, залізничному транспорті показує, що настання шкідливих результатів з суб'єктивної сторони зумовлено в основному саме винною поведінкою або безпосередньо заподіювача шкоди, або самого потерпілого. Тому трактування причин настання шкоди у зв'язку з її заподіянням джерелом підвищеної небезпеки як певного роду діяльності, позбавленої будь-яких якісних характеристик, є одностороннім. При такому розумінні зв'язку між поведінкою людини та відповідними результатами цієї поведінки автор зу-

пняється на позиціях критикованої ним концепції «професійного ризику».

Необхідно відзначити, що, розглядаючи окремі види джерел підвищеної небезпеки та конкретні випадки покладання відповідальності за заподіяну цим джерелом шкоду, Б.С. Антімонов практично залишає відстоювану ним концепцію і веде мову про джерело підвищеної небезпеки в іншому значенні, а саме в значенні «дії» тих або інших знарядь і засобів виробництва, або відносить до джерел підвищеної небезпеки зазначені знаряддя і засоби (автомашини, трактори тощо) як такі. «Поведінка» машин не оцінюється правом та ним не регулюється, а тому не може бути правомірною чи протиправною.

Це загальний недолік концепції «діяльності», хоча і в ній є позитивні моменти.

Найбільш сильною стороною розглянутої концепції є акцентування уваги на тому, що покладання обов'язку відшкодувати шкоду є неможливим поза зв'язку з діяльністю власника джерела підвищеної небезпеки. Однак прихильники цієї точки зору, відмічаючи зазначений зв'язок, непомітно для себе поставили знак рівності між поведінкою («діяльністю») суб'єктів цивільного права і різними формами реального прояву підвищеної небезпеки, що виникає у зв'язку з використанням (володінням, зберіганням і так далі) певного роду знаряддя і засобів виробництва, предметів споживання. Інакше кажучи, вони пішли шляхом отождолення дій організацій і громадян з функціонуванням («дією») джерела підвищеної небезпеки.

Обговорювана концепція не позбавлена і деяких внутрішніх суперечностей. Якщо вважати, що джерелом підвищеної небезпеки є діяльність людей, то стає незрозумілим: яким чином вона може не піддаватися «в процесі свого здійснення безперервному і всеосяжному контролю людини»? Справедливо з цього приводу висловився О.А. Красавчиков [9, с. 13], зазначивши, що людина, власне, тим і виділяється з навколишнього живого світу, що діє із знанням справи, контролює свої вчинки, а її свідомість не тільки відображає, а й творить об'єктивну реальність. Людині дійсно важко часом контролювати і регулювати ті чи інші технічні, технологічні та інші виробничі процеси, що складаються з функціонування певного комплексу машин, устаткування, автоматичних або напівавтоматичних, енергетичних, силових і тому подібних пристроїв. Але функціонування («дія») машин, у широкому сенсі слова, певна частина яких у сучасну епоху «навчилася» діяти швидше думки, – це одне, а діяльність людини з управління механізмами, так само як й іншими знаряддями і засобами виробництва, а також предметами споживання, – інше. Механізми підвладні волі людини, бо кожна машина своїм народженням зобов'язана її думці. Однак межі цієї влади не є безмежними. Якщо вчинки людини в кінцевому рахунку зумовлюються соціологічними та біологічними законами, то «поведінка» машин підпорядкована законам фізики, хімії, астрономії та іншим природничим наукам. Саме це і виключає можливість розгляду дій людей (їх «діяльності» певного роду) в якості джерела, що створює підвищену небезпеку для оточуючих.

Таким чином, концепція «діяльності» правильно звертає увагу на той факт, що поняття і сутність джерела підвищеної небезпеки не можуть бути розкриті поза зв'язку з поведінкою («діяльністю») людей – організацій і громадян. Однак абсолютизування цього положення привело, на наш погляд, її прибічників до отождолення функціонування знарядь і засобів виробництва з діями людей з управління цими предметами матеріального світу. Внаслідок цього діяльність, пов'язана з підвищеною небезпекою для оточуючих, стала джерелом вказаної небезпеки.

Окрім вищезазначеної концепції з приводу поняття «джерело підвищеної небезпеки» існує й інша так звана концепція

«властивості речей і сил природи», автором якої є Є.А. Флейшиц. Автор розуміє під джерелом підвищеної небезпеки «властивості речей або сили природи, які при досягнутому рівні розвитку техніки не піддаються повністю контролю людини, а, не підкоряючись повністю контролю, створюють високу ступінь ймовірності заподіяння шкоди життю та здоров'ю людини або матеріальним благам» [16, с. 132].

Ця точка зору підходить, на наш погляд, ближче до з'ясування суті джерела підвищеної небезпеки, ніж це робить концепція «діяльність».

На наш погляд, джерело підвищеної небезпеки в обов'язковому порядку має одночасно проявлятися у всіх трьох своїх властивостях: 1) як об'єкт; 2) якому притаманні певні корисні властивості, що проявляються в контрольованому режимі; 3) використовуються людиною для власної вигоди. Тому не випадково багато вчених звертають увагу на те, що існуючі основні підходи до розуміння джерела підвищеної небезпеки не протирічають між собою, а доповнюють один одного [5, с. 733–734]. Таку ж позицію займає і Белякова А.М., яка відносить до джерел підвищеної небезпеки предмети матеріального світу, «які проявляють у процесі діяльності з їх використання (експлуатації) шкідливість» [2, с. 57]. Тут потрібно уточнення. Джерелом підвищеної небезпеки може бути тільки об'єкт, який створений руками людини (хоча може бути й запозичений у природи). Природні небезпечні об'єкти (наприклад, болота з виділенням сірководню, уранові місця зародження) не можуть вважатися джерелом підвищеної небезпеки в юридичному сенсі, оскільки вони не створені людиною та не мають власників. Властивості об'єкту не мають соціальної орієнтованості, вони не можуть бути ані «добрими», ані «злими». Вилучення їх у контрольованому об'єкті і безконтрольне генерування приносить шкоду.

Підвищена небезпека для оточуючих дійсно не може виникнути з «властивостей» самої «діяльності» юридичних осіб та громадян, які є власниками джерел підвищеної небезпеки. Цього не відбувається через те, що діяльність вказаних суб'єктів цивільного права не має підвищених хімічних, фізичних, гравітаційних або інших аналогічних природньо-наукових показників, тому вона сама по собі, поза зв'язком з певними матеріальними об'єктами, такими, як знаряддя і засоби виробництва, не може викликати ті чи інші реальні зміни в явищах і предметах матеріального світу. Визнання цього положення становить, на наш погляд, одну з сильних сторін концепції «властивостей речей і сил природи». Однак розглянута точка зору не позбавлена і істотних недоліків, які обґрунтовано зазначав О.А. Красавчиков [9, с. 14–15].

Наступна позиція у вирішенні питання про сутність джерела підвищеної небезпеки представлена тими цивілістами, які поділяють концепцію «рухомих речей».

«Під джерелом підвищеної небезпеки, – пишуть Л.А. Майданик і Н.Ю. Сергєєва, – слід розуміти речі, устаткування, що знаходяться в процесі експлуатації і створюють при цьому (тобто в процесі експлуатації) підвищену небезпеку для оточуючих, наприклад: рухливий поїзд; верстат, що працює; всякі інші агрегати, діючі з застосуванням механічних, електричних та інших двигунів» [10, с. 34].

Разом з тим, на наш погляд, автори допускають непослідовність, коли за наведеними положеннями як приклади інших джерел підвищеної небезпеки вказують на утримання диких тварин, зведення будівель і споруд, виробництво і зберігання вибухових і легкозаймистих речовин [10, с. 35–37]. Вони залишають викладену ними в понятті точку зору і переходять на позиції концепції «діяльності». Тут автори ведуть мову вже не про

«речі», а про їхній зміст, виробництво та зберігання, які можуть і не викликати заповідання шкоди: «Слід враховувати, що ті чи інші речі самі по собі не є джерелом підвищеної небезпеки, а такими вони стають лише в процесі їх використання – тоді, коли вони пускаються в експлуатацію, коли вони знаходяться в стані руху» [10, с. 34].

До концепції «рухомих речей» дуже близькі за своїми істотними рисами уявлення про джерело підвищеної небезпеки, які висловив К.К. Яічков. Автор відносить до них залізні дороги, трамваї, фабрично-заводські підприємства, горючі матеріали, диких тварин і так далі [14, с. 311] Разом з тим К.К. Яічков пізніше підтримав ідеї концепції «властивостей речей і сил природи». На його думку, «перераховані транспортні засоби, підприємства, споруди і так далі є джерелом підвищеної небезпеки лише в тому випадку, коли виявляються закладені в них небезпечні властивості. Тому порожній товарний вагон є джерелом підвищеної небезпеки за тієї умови, якщо перебуває в русі, у той час як паровоз представляє небезпеку, якщо навіть він не рухається, а стоїть під парами» [20, с. 65].

Остання з розглянутих точок зору отримала свій подальший розвиток у дослідженні А.А. Собчака, присвяченому цивільно-правової відповідальності за заповідання шкоди дією джерела підвищеної небезпеки. На думку автора, «джерела підвищеної небезпеки – це складні матеріальні об'єкти, підвищена шкідливість яких виявляється у відомій незалежності їх властивостей від людини, що викликає невідконтрольність їй у досить повному обсязі самого процесу діяльності, а це, по-перше, створює небезпеку випадкового заповідання шкоди, і, по-друге, впливає на обсяг і характер її заповідання» [12, с. 8].

Таке визначення джерела підвищеної небезпеки видається більш прийнятним, ніж інші проаналізовані вище точки зору. Разом з тим не можна не погодитися з полемічними зауваженнями О.А. Красавчикова, який зазначав деяке тяжіння А.А. Собчака до концепції «рухомих речей» і окремих спірних моментів, що містяться в цитованому визначенні [9, с. 17]. А.А. Собчак, безумовно, по відношенню до вищезазначених нами авторів зробив крок вперед у розробці поняття «джерело підвищеної небезпеки».

Деякі автори, не вбачаючи можливості дати задовільне визначення джерела підвищеної небезпеки, пропонували внести до закону вичерпний перелік джерел підвищеної небезпеки [1, с. 47]. Така пропозиція правильно, на наш погляд, не сприймається до цих пір законодавцем. Дати такий перелік не тільки важко, але і користи від нього вийшло б мало, тому що життя постійно відкриває нові сили, раніше невідомі, які можуть виявитися джерелами підвищеної небезпеки, як, наприклад, радіоактивні ізотопи. Це, мабуть, є самим поширеним поглядом, який як би об'єднує всі концепції, що розглядають джерело підвищеної небезпеки як предмети матеріального світу, діяльність яких у процесі їх використання не піддається повному контролю людини [9, с. 34; 14, с. 308–309].

Як зазначає А.П. Сергєєв, відмінності між концепціями теорій діяльності та об'єкта в значній мірі згладжуються тим, що як прихильники «теорії діяльності», так і прихильники «теорії об'єкта» «не абсолютизують свої позиції, а навпаки намагаються пов'язати «діяльність» і «об'єкт» воедино». Тому, на думку А.П. Сергєєва, «допустимо визначити джерело підвищеної небезпеки і через поняття «діяльність», і через поняття «об'єкт» за умови, що в обох випадках зазначені поняття будуть нерозривно пов'язані один з іншим [4, с. 733]. Таким чином, А.П. Сергєєв приєднується до пануючого в цивілістичній літературі погляду.

У зв'язку з цим, розділяючи цей погляд, І.М. Поляков визначає джерело підвищеної небезпеки як матеріальні об'єкти,

що володіють шкідливими властивостями, не піддаються в процесі діяльності повному контролю людини, внаслідок чого вони можуть завдати шкоди іншим особам [11, с. 84]. З цим визначенням можна було б погодитися, якби не обмовка автора «в процесі діяльності», яка дозволяє відзначити тяжіння автора до концепції «діяльність».

У свою чергу, Н.В. Терещенко пропонує розрізняти поняття «джерело підвищеної небезпеки» та «діяльність, що створює підвищену небезпеку для оточення». На її думку, терміни «джерело підвищеної небезпеки» та «діяльність, що створює підвищену небезпеку для оточення» співвідносяться між собою як предмет та процес. У випадках заповідання шкоди шкідливим об'єктом потрібно встановлювати наявність ознак кожного з зазначених явищ. Хоча визначення, яке наводить Н.В. Терещенко, свідчить про те, що вона все ж таки дотримується «концепції об'єкту». Під джерелом підвищеної небезпеки вона розуміє «матеріальний об'єкт, що в силу своїх властивостей під час експлуатації проявляє ознаки випадковості, шкідливості та невідконтрольності людини, у результаті чого створюється підвищена небезпека для оточення» [15].

Слід зазначити, що в ст. 1187 ЦК України вперше на рівні закону дається визначення джерела підвищеної небезпеки як «діяльності, пов'язаної з використанням, зберіганням або утриманням транспортних засобів, механізмів та обладнання, використанням, зберіганням хімічних, радіоактивних, вибухо- і вогненебезпечних та інших речовин, утриманням диких звірів, службових собак та собак бійцівських порід тощо, яка створює підвищену небезпеку для осіб, що цю діяльність здійснюють, та інших осіб».

На підставі аналізу цього положення ЦК України Р.О. Стефанчук наводить наступні ознаки джерела підвищеної небезпеки: джерелом підвищеної небезпеки визнається діяльність, тобто певна активність щодо конкретного об'єкта; ця діяльність пов'язана з використанням, зберіганням або утриманням транспортних засобів, механізмів та обладнання, використанням, зберіганням певних речей; ці речі створюють підвищену небезпеку для особи, яка здійснює цю діяльність, та інших осіб; орієнтовний перелік речей, діяльність з якими визнається джерелом підвищеної небезпеки, встановлюється в законі (хімічних, радіоактивних, вибухо- і вогненебезпечних та інших речовин, утримання диких звірів, службових собак та собак бійцівських порід тощо). Відсутність виключного переліку таких об'єктів зумовлюється насамперед стрімким та постійним розвитком науки і техніки, що постійно привносить до загального переліку все нові і нові об'єкти [17, с. 739].

Як зазначає С.Д. Русу, законодавця цікавлять особливі, специфічні властивості об'єкта: ймовірність проявлення цих шкідливих властивостей навіть при максимальній уважності володільця джерела під час його експлуатації при врахуванні ним усіх відомих йому специфічних шкідливих проявів джерела; при зведенні ймовірності заповідання шкоди вольовим зусиллям володільця джерела підвищеної небезпеки до можливого мінімуму. Джерело підвищеної небезпеки має місце там, де діяльність людини може заповідати шкоду оточуючим за звичайних умов, коли шкідливість речі не може бути усунена повністю, незважаючи на найбільшу непередбачуваність зі сторони її власника [18, с. 774].

Тобто найбільш характерними ознаками джерела підвищеної небезпеки є: а) неможливість повного контролю зі сторони людини; б) наявність шкідливих властивостей; в) велика ймовірність завдання шкоди.

У ч. 1 ст. 1187 ЦК України закріплено тільки приблизний перелік джерел підвищеної небезпеки: транспортні засоби,

механізми та обладнання, хімічні, радіоактивні, вибухо- і вогненебезпечні та інші речовини, дикі звірі, службові собаки та собаки бійцівських порід тощо. Вичерпний їх перелік, як значалося, навести неможливо у зв'язку з постійним розвитком науки та техніки. Саме у зв'язку з відсутністю виключного переліку на практиці виникає необхідність вирішення питання про те, що можна віднести до джерела підвищеної небезпеки, а що в цей перелік не включається. Тому суд, вирішуючи питання про можливість віднесення діяльності до джерела підвищеної небезпеки, з'ясовує наявність його характерних ознак.

Важливим є зауваження професора О.В. Дзери про те, що особливі правила ст. 1187 ЦК діють тоді, коли шкода завдана тими шкідливими властивостями об'єкта, завдяки яким діяльність з ним визнається джерелом підвищеної небезпеки. Так, шкода, завдана автомобілем, буде відшкодовуватися за правилами ст. 1187 ЦК тільки тоді, коли автомобіль знаходився в русі, а не тоді, коли він стояв у гаражі або на стоянці [19, с. 798].

Висновки. Отже, задля всебічної характеристики джерело підвищеної небезпеки слід розглядати як діяльність, що не відокремлюється від предметів цієї діяльності (з притаманними ним небезпечними властивостями), вони з'єднуються і утворюють предмет правового регулювання позадоговірних відносин власників джерел підвищеної небезпеки, пов'язаних із заподіянням шкоди. Тому поняття джерела підвищеної небезпеки слід розглядати як поєднання двох елементів: 1) певний матеріальний об'єкт; 2) діяльність з його використання, – характеристики яких виключають при наявному рівні розвитку науки та техніки можливість їх повного контролю з боку людини і створюють підвищену небезпеку для оточуючих.

Література:

1. Антимонов Б.С. Гражданская ответственность за вред, причиненный источником повышенной опасности / Б.С. Антимонов. – М., Госюриздат, 1952. – 386 с.
2. Белякова А.М. Имущественная ответственность за причинение вреда / А.М. Белякова. – М. : Юрид. лит., 1979. – 112 с.
3. Вердников В.Г. Советское гражданское право / В.Г. Вердников. – М., Юридическая литература, 1961. – 638 с.
4. Гражданское право в 3 ч. Ч. 2 / под ред. Ю. К. Толстого, А. П. Сергеева. – М. : Проспект, 1998. – 784 с.
5. Гражданское право : [учебник] / под редакцией А. П. Сергеева, Ю. К. Толстого. – М. : Издательство «Проспект», 1997.
6. Гражданское право : [учебник] Т.1. / М.М. Агарков, С.Н. Братусь, Д.М. Генкин, др. – М. : Юриздат, 1944. – 319 с.
7. Иоффе О.С. Ответственность по советскому гражданскому праву / О.С. Иоффе. – Л. : Изд. ЛГУ, 1955. – 311 с.
8. Иоффе О.С. Советское гражданское право : курс лекций. Часть 2. Отдельные виды обязательств. – Л. : Издательство ЛГУ. – 1961. – 531 с.
9. Красавчиков О.А. Возмещение вреда, причиненного источником повышенной опасности. – М. : Юрид. лит., 1966. – 200 с.
10. Майданик Л.А., Сергеева Н.Ю. Материальная ответственность за повреждение здоровья / Л.А. Майданик. – М., 1962. – 231 с.
11. Поляков И.Н. Ответственность по обязательствам вследствие причинения вреда / И.Н. Поляков. – М. : Городец, 1998. – 172 с.
12. Собчак А.А. Гражданско-правовая ответственность за причинение вреда действием источника повышенной опасности / А.А. Собчак. – Л., 1964. – 18 с.

13. Собчак А.А. О понятии источника повышенной опасности в гражданском праве // Правоведение. – 1964. – № 2. – С. 144–145.
14. Смирнова В.Т. Советское гражданское право. Ч. 2. / Под редакцией В.Т. Смирнова, Ю.К. Толстого, А.К. Юрченко. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1982. – 432 с.
15. Терещенко Н.В. Особенности ответственности за вред, заподіяну джерелом підвищеної небезпеки : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Національний ун-т внутрішніх справ. – Х., 2003. – 18 с.
16. Флейшиц Е.А. Обязательства из причинения вреда и из неосновательного обогащения / Е.А. Флейшиц. – М. : Госюриздат, 1951. – 240 с.
17. Цивільне право України : [навч. посібник] / Ю.В. Білоусов, С.В. Лозинська, С.Д. Русу та інші / за ред. Р.О. Стефанчука. – К. : Прецедент, 2005. – 448 с.
18. Цивільний кодекс України : коментар. – Харків : Одисей, 2004.
19. Цивільний кодекс України : науково-практичний коментар / за ред. розробників проекту Цивільного кодексу України. – К. : Істина. – 928 с.
20. Яичков К.К. Права, возникающие в связи с потерей здоровья / К.К. Яичков. – М. : Издательство «Наука», 1964. – 518 с.

Мануилова Е. В. Понятие и характеристики источника повышенной опасности

Аннотация. В статье приводится анализ существующих в цивилистической науке точек зрения относительно интерпретации природы источника повышенной опасности. Отмечается, что в науке гражданского права отсутствует единое понимание источника повышенной опасности, что следует рассматривать под этим источником – предмет или деятельность, а также объяснение того, чем вызвана более строгая ответственность владельца такого источника за причиненный им вред. Теоретическая нерешенность этих проблем порождает определенные трудности в процессе правоприменения соответствующих норм. Определены наиболее характерные признаки источника повышенной опасности: а) невозможность полного контроля со стороны человека; б) наличие вредных свойств; в) большая вероятность нанесения вреда.

Ключевые слова: источник повышенной опасности, вред, гражданско-правовая ответственность, владелец источника повышенной опасности.

Manuilova E. Concept and characteristics of the source of increased danger

Summary. The article provides an analysis of existing views regarding the interpretation of the source of increased danger nature. It is noted that in the science of civil law there is no common understanding of the source of increased danger that should be considered by this source: the subject or activity – as well as an explanation of what caused a strict liability of the owner of such a source for harm caused by it. Theoretical pendency of these problems creates some difficulties in the enforcement of relevant regulations. The most typical signs of source of increased danger are: a) the impossibility of complete human control; b) the presence of harmful properties; c) the probability of harm.

Key words: source of increased danger, harm, civil liability, owner of a source of increased danger.